

Ks. Henryk Sławiński

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II

WKŁAD KSIĘDZA JANA TWARDEGO W DZIAŁALNOŚĆ SEKCJI HOMILETÓW POLSKICH

WPROWADZENIE

Głoszenie słowa Bożego należy do podstawowych zadań Kościoła. Jest ono dla niego tak istotne, że bez możliwości pełnienia tej posługi Kościół nie mógłby istnieć. Natomiast naukowa refleksja nad urzeczywistnianiem się Kościoła przez posługę słowa jest przedmiotem dziedziny teologii pastoralnej, jaką jest homiletyka. Tej właśnie dziedzinie nauki poświęcił swoje siły, zdolności i prace badawcze ks. dr hab. Jan Twardy. Działał przy tym nie tylko w pojedynkę, ale cenił działalność zrzeszeniową. Toteż gdy tylko uzyskał dojrzałość naukową, włączył się w działalność Sekcji Homiletów Polskich (SHP), przeobrażonej z czasem w Stowarzyszenie Homiletów Polskich (SHP). Przedstawienie krótkiej historii SHP w latach 1974–2010 będzie więc punktem wyjścia do omówienia wielorakiego wkładu ks. Jana Twardego w działalność zrzeszenia. W owym zaangażowaniu wyróżnimy kolejno: działalność stowarzyszeniową, przewodniczenie SHP w latach 1998–2003, kierunki badań, wkład we współtworzenie publicystycznego forum homiletów polskich oraz zgłaszane postulaty.

KRÓTKA HISTORIA SHP (1974–2010): OD SEKCJI HOMILETÓW POLSKICH DO STOWARZYSZENIA HOMILETÓW POLSKICH

Za początek instytucjonalnej działalności Sekcji Homiletów Polskich można uznać rok 1974. Polscy teolodzy zajmujący się naukową refleksją nad kościelną

posługą słowa zrzeszyli się formalnie 19 kwietnia 1974 roku. Jakkolwiek homileci polscy już wcześniej, od lat dwudziestych XX wieku, spotykali się na zjazdach teologicznych, to jednak dopiero po II Soborze Watykańskim stworzyli instytucjonalne forum współpracy, przyjmując statut, który określił strukturę i zadania SHP¹. Od chwili powstania aż do 2002 roku Sekcja Homiletów Polskich, podobnie jak inne sekcje zrzeszające naukowców z różnych dyscyplin teologicznych, podlegała Komisji Episkopatu ds. Nauki Katolickiej. W kolejnych zaś latach, na skutek zmian strukturalnych, SHP zostało podporządkowane Komisji Nauki Wiary Konferencji Episkopatu Polski, której przewodniczącym jest obecnie bp dr hab. Andrzej Czaja.

Wspomniane zmiany strukturalne w Konferencji Episkopatu Polski spowodowały konieczność opracowania nowego statutu SHP i przeobrażenia Sekcji Homiletów Polskich w Stowarzyszenie Homiletów Polskich. Bowiem gdy piszący te słowa został w 2008 roku sekretarzem SHP i, zgodnie z obowiązującym wówczas statutem sekcji, wysłał do Konferencji Episkopatu Polski informacje o wyborach nowych władz², okazało się, że konieczna jest zmiana nazwy oraz opracowanie nowego statutu, który odpowiadałby wymogom prawnym stawianym prywatnym stowarzyszeniom wiernych. Toteż podczas spotkania homiletów polskich 26 listopada 2009 roku w budynku Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Sosnowieckiej przy ul. Bernardyńskiej w Krakowie, połączonego z dyskusją panelową pt. „Obraz i słowo w homilii”, podjęto dwie jednomyślne uchwały. Pierwszą zdecydowano o powołaniu Stowarzyszenia Homiletów Polskich i upoważniono dotychczasowy zarząd Sekcji Homiletów Polskich do podjęcia starań o uzyskanie przez stowarzyszenie statusu kościelnej osoby prawnej o zasięgu ogólnopolskim z siedzibą w Krakowie. Drugą uchwałą homileci polscy zatwierdzili Statut Stowarzyszenia Homiletów Polskich. Uchwały te wraz z listem motywacyjnym i tekstem statutu SHP zostały przesłane do abpa Józefa Michalika, przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski. Po nielicznych poprawkach, dokonanych przez prawników pracujących dla KEP, Statut Stowarzyszenia Homiletów Polskich został zatwierdzony na okres 3 lat uchwałą nr 9/353/2010 Konferencji Episkopatu Polski z 29 września 2010 roku³.

¹ Por. A. Lewek, *Działalność Sekcji Homiletów Polskich*, „Ateneum Kapłańskie” 401 (1975), s. 390, 391; H. Sławiński, *Homiletyka*, w: *Teologia polska na XXI wiek*, red. K. Góźdz, K. Klauza, Lublin 2005, s. 181.

² W czasie obrad Sekcji Homiletów Polskich 28 listopada 2008 roku w Krzeszowicach pod Krakowem na pięcioletnią kadencję ponownie wybrano przewodniczącego – ks. prof. dr. hab. Wiesława Przyczynę (Kraków) oraz wiceprzewodniczącego – ks. dr. hab. Jana Twardego (Przemyśl, Katowice). Nowym sekretarzem został ks. dr Henryk Sławiński (Kraków). Członkami zarządu zostali: ks. prof. dr hab. Włodzimierz Broński (Lublin) i ks. dr Andrzej Draguła (Zielona Góra–Gorzów, Szczecin). Por. H. Sławiński, *Sprawozdanie z konferencji naukowej pt. „Czy Chrystus używałby PowerPointa? O słowie i obrazie w misterium przepowiadania”*, Krzeszowice 28–29 listopada 2008 r., „Ateneum Kapłańskie” 601,3 (2009), s. 396–398.

³ Uchwała podpisana przez przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski (KEP) abpa Józefa Michalika oraz Sekretarza Generalnego KEP ma następujące brzmienie: „Zgodnie z art. 19 Statutu

Od tego dnia Stowarzyszenie Homiletów Polskich (SHP) jest prywatnym stowarzyszeniem wiernych uznanym przez Konferencję Episkopatu Polski. Funkcjonuje ono jako kościelna osoba prawna w Rzeczypospolitej Polskiej, zrzeszając osoby zainteresowane przepowiadaniem słowa Bożego. Do statutowych działań SHP należy: promowanie studiów specjalistycznych z homiletyki; koordynowanie działalności naukowo-badawczej homiletów polskich; współpraca z ośrodkami naukowymi krajowymi i zagranicznymi; organizowanie sympozjów i sesji naukowych z zakresu homiletyki; prowadzenie szkoleń z homiletyki dla duszpasterzy; upowszechnianie norm dotyczących przepowiadania słowa Bożego w Kościele; działalność wydawnicza⁴.

Na przewodniczącego SHP wybierani są wybitni, twórczy i bardzo aktywni homileci polscy. Na przestrzeni lat byli nimi kolejno: o. dr Henryk Pagiewski CSsR (1973–1981/1983), ks. prof. dr hab. Antoni Lewek, ATK (1983–1998), ks. dr hab. Jan Twardy, UŚ (1998–2003), a od 2003 r. aż do tej pory – ks. dr hab. Wiesław Przyczyna, prof. UPJP II.

STOWARZYSZENIOWA DZIAŁALNOŚĆ KS. JANA TWARDEGO

Jednym z homiletów o najdłuższym stażu w SHP jest ks. Jan Twardy. Homiletyka była jego pasją od czasu studiów filozoficzno-teologicznych w Wyższym Seminarium Duchownym w Przemyślu, które ukończył w 1965 roku, a więc w trakcie prac II Soboru Watykańskiego. Pracę magisterską z teologii napisał pod kierunkiem znakomitego homilety ks. dra Mieczysława Brzozowskiego, a pracę doktorską pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Józefa Kudasiewicza, wybitnego biblisty zainteresowanego homiletyką. Rozprawę habilitacyjną ks. Twardy poświęcił pracy twórczej nad kazaniem. Cała jego działalność naukowa dotyczyła homiletyki. Nic więc dziwnego, że ks. Jan Twardy tak chętnie włączył się w działalność Sekcji Homiletów Polskich. Uczestnictwo w spotkaniach rozpoczął po uzyskaniu doktoratu, a więc od spotkania homiletów w dniach 14–16 września 1983 roku podczas Kongresu Teologów Polskich w Lublinie. Dziesięć lat później, w czasie sympozjum 27 kwietnia 1993 roku, został wybrany na stanowisko wiceprzewodniczącego SHP, a przewodniczącym ponownie został wówczas ks. prof. dr hab. Antoni Lewek⁵. Po upływie tej pięcioletniej kadencji, podczas sympozjum w Krakowie 22 października 1998 roku, ks. dr Jan Twardy został wybrany na przewodniczącego SHP. Stało się to tuż przed uzyskaniem przez niego stopnia doktora

Konferencji Episkopatu Polski, w związku z kan. 299 § 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, 353. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski, które odbyło się w Warszawie, w dniach 28–29 września 2010 roku, zatwierdziło Statut Stowarzyszenia Homiletów Polskich, na czas określony – 3 lata”.

⁴ Zob. *Statut Stowarzyszenia Homiletów Polskich*, art. 8, mnps, archiwum autora artykułu.

⁵ Na podstawie niepublikowanych akt archiwalnych SHP; por. H. Sławiński, *Homiletyka*, s. 183.

habilitowanego nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej (homiletyki) 17 listopada 1998 roku, który został zatwierdzony przez Centralną Komisję do spraw Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych w Warszawie 31 maja 1999 r.

Po okresie pełnienia funkcji przewodniczącego SHP w latach 1998–2003 ks. dr hab. Jan Twardy nie wycofał się z czynnego udziału w spotkaniach homiletów, jak to uczynił jego poprzednik ks. prof. Antoni Lewek, ale pozostał nadal bardzo aktywnym i twórczym uczestnikiem SHP. W ciągu wielu lat swojej przynależności do sekcji homiletycznej ks. Jan Twardy wygłaszał liczne referaty, brał udział w dyskusjach i zgłaszał postulaty dotyczące badań z zakresu homiletyki. W dowód uznania za swą działalność został jeszcze dwukrotnie wybrany przez homiletów polskich na stanowisko wiceprzewodniczącego SHP: na kadencje w latach 2003–2008 oraz 2008–2013.

Innym forum teologicznym, do którego aktywnie przynależy ks. Jan Twardy – i to już od niemal trzydziestu lat, bo od 1982 roku – jest Polskie Towarzystwo Teologiczne z siedzibą w Krakowie, Oddział w Przemyślu. Od 2000 roku aż do dziś ks. Jan Twardy pełni funkcję wiceprzewodniczącego tego Towarzystwa.

Warto jeszcze dodać, że ks. Jan Twardy włączał się chętnie nie tylko w działalność stowarzyszeniową homiletów na terenie kraju, ale także przez długie lata, od 1999 roku, jest zaangażowanym członkiem Zrzeszenia Homiletów Niemieckiego Obszaru Językowego – Arbeitsgemeinschaft für Homiletik (AGH) z siedzibą w Würzburgu. Uczestniczył w sumie w siedmiu czterodniowych sympozjach organizowanych przez to zrzeszenie co dwa lata w różnych miastach na terenie Niemiec: Limburgu (26–30 IX 1994); Erfurcie (23–27 IX 1996), Magdeburgu (25–29 IX 2000); Passau (23–27 IX 2002); Essen (25–29 IX 2006), Würzburgu (29 IX – 2 X 2008); Monachium (27–30 IX 2010). Podczas sympozjów konstruktywnie włączał się w obrady. Zabierał głos zarówno w grupach tematycznych, jak i na forum plenarnym. Nic więc dziwnego, że jest w tym środowisku najbardziej rozpoznawalnym homiletą polskim.

PRZEWODNICZENIE SHP W LATACH 1998–2003

W swoim sprawozdaniu z działalności Sekcji Homiletów Polskich w latach 1998–2003 ks. Twardy stwierdził, że według ankiety przeprowadzonej w 2000 r. Sekcja Homiletów Polskich liczyła 82 osoby, ale, jego zdaniem, pełna ich liczba była wówczas większa i przekraczała 100 osób, bo należało jeszcze doliczyć homiletów niezatrudnionych w ośrodkach naukowych oraz tych, którzy przeszli na emeryturę. Odnotowanym faktem jest to, że zaproszenia na sympozjum SHP w Skorzeszycach zostały wysłane do 111 osób w Polsce i 4 za granicę⁶.

⁶ Por. J. Twardy, *Działalność Sekcji Homiletów Polskich w latach 1998–2003*, „Przegląd Homiletyczny” 8 (2004), s. 175.

W okresie kadencji 1998–2003 homileci polscy spotkali się na kilku konferencjach, sympozjach i warsztatach naukowych. Najpierw 22 i 23 października 1998 roku na sympozjum w Krakowie poświęconym prawdom wiary w przepowiadaniu⁷. Następnie 22 i 23 listopada 1999 roku na konferencji naukowej w Krakowie dotyczącej retoryki w teorii i praktyce⁸. Z kolei 16 i 17 października 2000 roku homileci spotkali się w Częstochowie na sympozjum poświęconym dydaktyce homiletyki⁹. W roku 2002 homileci mieli dwie okazje do spotkań: najpierw na konferencji ewangelizacyjnej pt. „Nowa ewangelizacja drogą Kościoła”, która odbywała się od 19 do 21 kwietnia 2002 roku w Centrum Modlitwy i Ewangelizacji św. Pawła w Kielcach¹⁰, a następnie na sympozjum poświęconym liturgicznemu kontekstowi przepowiadania 27 i 28 maja 2002 roku w Krakowie, które było połączone z wręczeniem księgi pamiątkowej ks. prof. Stanisławowi Czerwikowi¹¹. Również w kolejnym roku homileci polscy mogli wziąć udział w dwóch sympozjach specjalistycznych. Pierwsze z nich odbyło się 16 i 17 maja 2003 roku w Katowicach i dotyczyło zagadnień moralnych w przepowiadaniu¹². I wreszcie ostatnim spotkaniem naukowym podczas omawianej pięcioletniej kadencji było sympozjum poświęcone wybranym aspektom komunikacji kaznodziejskiej. Miało ono miejsce w Centrum Spotkań i Dialogu Diecezji Kieleckiej w Skorzyszycach 27 i 28 października 2003 roku¹³.

Niezależnie od wymienionych konferencji i sympozjów homileci polscy mieli okazję uczestniczyć 30 i 31 marca 2000 roku w Krakowie w warsztatach naukowych. Prowadził je prof. Manfred Josuttis z Göttingen, reprezentujący wyznanie ewangelicko-luterańskie¹⁴. Warto przypomnieć, że były to trzecie tego rodzaju

⁷ Zob. *Prawdy wiary w przepowiadaniu*, red. W. Przyczyna, Kraków 2002.

⁸ Zob. *Retoryka dziś. Teoria i praktyka*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Kraków 2001; J. Hobot, M. Rusinek, *Retoryka współczesna – Współczesność retoryki. Sprawozdanie z konferencji naukowej*, „Przegląd Pastoralno-Homiletyczny” 4 (2000), s. 253–257.

⁹ Zob. *Dydaktyka homiletyki. Sympozjum Sekcji Homiletów Polskich. Częstochowa 16–17 października 2000 roku*, red. J. Twardy, Katowice 2001.

¹⁰ Zob. S. Dyk, *Nowa ewangelizacja drogą Kościoła w III tysiącleciu. Sprawozdanie z konferencji ewangelizacyjnej*, „Przegląd Homiletyczny”, 5–6 (2001–2002), s. 149–151.

¹¹ Zob. H. Sławiński, *Liturgiczny kontekst przepowiadania. VI Sympozjum liturgiczno-homiletyczne*, „Ateneum Kapłańskie” 563,1 (2003), s. 149–155; T. Opaliński, *Liturgiczny kontekst przepowiadania. Sprawozdanie z sympozjum liturgiczno-homiletycznego*. „Przegląd Homiletyczny”, 5–6 (2001–2002), s. 145–148; *Ante Deum stantes*, red. S. Koperek, Kraków 2002; *Liturgia i przepowiadanie*, red. W. Przyczyna, Kraków 2010.

¹² Zob. A. Roszak, *Zagadnienia moralne w przepowiadaniu. Sprawozdanie z sympozjum homiletycznego*, „Przegląd Homiletyczny” 7 (2003), s. 254–257; *Aktualia*, oprac. S. Dyk, „Przegląd Homiletyczny” 7 (2003), s. 258.

¹³ Zob. *Mowa żywa. Wybrane aspekty komunikacji kaznodziejskiej*, red. J. Twardy, W. Broński, J. Nowak, Kielce 2005; H. Sławiński, *Sprawozdanie z Sympozjum Sekcji Homiletów Polskich, Kielce–Skorzyszycy, 27–28.10.2003 roku*, „Ateneum Kapłańskie” 572,1 (2004), s. 141–145.

¹⁴ Zob. H. Sławiński, *Warsztaty homiletyczne*, „Ateneum Kapłańskie” 551,1 (2001), s. 149–153; W. Radecki, D. Kujawa, *Jak uczyć kaznodziejów? Warsztaty Homiletyczne, Kraków 30–31 marca 2000 roku*, „Przegląd Pastoralno-Homiletyczny” 4 (2000), s. 257–259.

warsztaty: po warsztatach w 1995 roku, których gościem był profesor Rolf Zerfass z Würzburga, oraz w 1996 roku, na które został zaproszony amerykański homileta ze zgromadzenia redemptorystów James Wallace z Waszyngtonu.

KIERUNKI BADAŃ

Zainteresowania naukowe ks. Jana Twardego skoncentrowane są na zagadnieniach homiletycznych. W jej ramach ks. Twardy skupiał swoją uwagę przede wszystkim na homiletyce materialnej, a zwłaszcza na biblijno-kerygmatycznych treściach przepowiadania. Toteż wiązał swoje badania naukowe z dydaktyką biblijną, a także z rzetelną i odpowiedzialną pracą twórczą kaznodziei. Uwzględnił przy tym aspekty zarówno teologiczne, jak i psychologiczne pracy twórczej. Ponadto podejmował zagadnienia duchowości i modlitwy kaznodziei oraz jego wychowania do pracy twórczej. Nade wszystko jednak akcentował zagadnienie aktualizacji słowa Bożego jako węzłowy problem homiletyczny i główne zadanie głosicieli słowa Bożego. Dawał temu wyraz w swoich książkach i artykułach, a także wystąpieniach podczas spotkań SHP.

Osobiste zainteresowania przewodniczącego SHP były inspiracją dla innych homiletów polskich. Przynajmniej w pewnej mierze rzutowały one na dobór tematyki sympozjów organizowanych w latach 1998–2003.

PUBLICYSTYCZNE FORUM HOMILETÓW POLSKICH

Znaczącym osiągnięciem homiletyki polskiej w omawianym okresie było powołanie do życia specjalistycznego czasopisma naukowego o nazwie „Przegląd Homiletyczny”. Zostało ono pomyślane jako forum zrzeszające profesjonalistów, którzy zajmują się homiletyką zawodowo. Chce ono służyć zarówno wykładowcom homiletyki, jak i klerykom, duszpasterzom oraz wszystkim osobom zatroskanym o jakość przepowiadania słowa Bożego. W każdym numerze czasopisma przewidziano cztery działy dotyczące kolejno: 1. dydaktyki homiletyki, 2. praktyki przepowiadania, 3. uwarunkowań współczesnego kaznodziejstwa, 4. recenzji, sprawozdań i aktualiiów. Wydanie czasopisma powierzono Wydawnictwu Jedność z Kielc.

Najwięcej dla powstania i rozwoju „Przeglądu Homiletycznego” uczynił redaktor naczelny ks. dr hab. Stanisław Dyk, prof. KUL, którego wsparł zespół redakcyjny złożony z następujących osób: ks. prof. dr hab. Henryk Witczyk (zastępca redaktora naczelnego), ks. dr hab. Włodzimierz Broński, prof. KUL (zastępca redaktora naczelnego), ks. dr Jan Nowak (sekretarz redakcji)¹⁵. Od samego

¹⁵ Do tej pory ukazało się dziewięć numerów czasopisma, począwszy od podwójnego numeru 5–6 (2001–2002) aż po numer 14 (2010). Nawiązuje ono do pisma o tym samym tytule, wydawanego w Polsce pod redakcją ks. Zygmunta Pilcha między rokiem 1923 i 1939.

początku ks. Jan Twardy został zaproszony do składu rady naukowej czasopisma. W każdym z dziewięciu opublikowanych do tej pory numerów czasopisma znalazł się też jego artykuł.

ZGŁASZANE POSTULATY

We wspomnianym już wcześniej sprawozdaniu z działalności Sekcji Homiletów Polskich w latach 1998–2003 ks. Twardy wymienił kilka postulatów, z których część została zrealizowana. Pierwszym z nich była „potrzeba opracowania i wydania drukiem polskiej bibliografii homiletycznej od roku 1976 (blisko 30 lat), co jest nieodzowne do prowadzenia prac naukowych”¹⁶. Propozycja ta została zrealizowana w stopniu przekraczającym postulat. Mozolny trud przygotowania *Polskiej bibliografii homiletycznej 1945–2005* wzięli na siebie redaktorzy tego dzieła: ks. dr hab. Wiesław Przyczyna, prof. UPJPII, i ks. dr hab. Leszek Szewczyk, UŚ¹⁷. Obecnie bibliografia ta jest też dostępna w internecie pod adresem: <http://www.homiletyka.wtl.us.edu.pl/>. Jest ona nieustannie aktualizowana. Pieczę nad nią sprawuje ks. dr hab. Leszek Szewczyk, do którego można nadsyłać notki bibliograficzne nowych publikacji homiletycznych.

Innym postulatem i troską ks. Jana Twardego było przeznaczanie większej ilości czasu podczas spotkań SHP na dzielenie się problemami oraz wprowadzenie pracy w grupach w ramach sympozjum. Doświadczenie takiej pracy w grupach zdobył ks. Twardy dzięki uczestnictwu w konferencjach organizowanych przez Zrzeszenie Homiletów Niemieckiego Obszaru Językowego – Arbeitsgemeinschaft für Homiletik. Mając tego rodzaju pozytywne doświadczenia wyniesione ze współpracy z homiletami zagranicznymi, ks. Twardy pragnął przeszczepić je na grunt polski i zastosować w czasie sympozjów SHP¹⁸.

Wielkim pragnieniem ks. dra hab. Jana Twardego było opracowanie przez polskich homiletów zbiorowego podręcznika homiletyki oraz pomocy do ćwiczeń dla kleryków. Ideę tę przedstawił już w 1991 roku, kreśląc projekt wstępny. Dwa lata później przedstawił stan prac nad planowanym podręcznikiem, a w artykule z 2004 roku ponowił wołanie o realizację zamierzenia. Jednakże do tej pory postulat ten nie został zrealizowany¹⁹. Zapotrzebowanie na ów podręcznik z czasem zmalało, gdyż braki w tym zakresie wypełniła wydawana w Krakowie seria „Redemptoris missio”, licząca już trzydzieści tomów, a podejmująca zagadnienia teorii i praktyki głoszenia słowa Bożego. Seria ta nie jest jednak substytutem postulowanego podręcznika.

¹⁶ J. Twardy, *Działalność Sekcji Homiletów...*, s. 178.

¹⁷ Kraków 2007.

¹⁸ Por. J. Twardy, *Działalność Sekcji Homiletów...*, s. 178.

¹⁹ Por. tamże; H. Sławiński, *Homiletyka*, s. 188.

Warto jeszcze dodać, że homileci niecierpliwie czekają na przeciągające się w czasie zakończenie tłumaczenia włoskiej edycji słownika homiletycznego na język polski. Słownik ten, zredagowany przez profesorów Manlio Sodiego i Achille Maria Triacca²⁰, ukazał się już ponad dekadę temu²⁰.

Postulatem, który nie traci swej aktualności, jest wołanie o większy udział polskich homiletów w dorocznych spotkaniach. Można żywić nadzieję, że wzrastająca liczba teologów zdobywających specjalistyczne wykształcenie w zakresie homiletyki przyczyni się do realizacji słusznego postulatu.

ZAKOŃCZENIE

Wszelkie dzieła zawdzięczają swoje istnienie zaangażowanym ludziom, którzy wyciskają na nich znamię swojej osobowości. Bez wątpienia można powiedzieć, że działalność stowarzyszeniowa i twórczość naukowa ks. Jana Twardego wpłynęły znacząco na istnienie, rozwój i dokonania Sekcji Homiletów Polskich przeobrażonej w ostatnim czasie w Stowarzyszenie Homiletów Polskich. Przedsięwzięcia i publikacje księdza Twardego mogą być dla wielu młodszych homiletów i naukowców w ogóle przykładem rzetelności, wnikliwości dociekań, konsekwencji i systematyczności. Niejednokrotnie na owoce pracy trzeba czekać wiele lat. Ks. Jan Twardy miał cierpliwość i nie brakło mu determinacji do podejmowania żmudnego trudu badawczego. A ponieważ czasem zbierania dojrzałych owoców jest jesień życia, pozostaje ufać, że homileci polscy będą mogli jeszcze wielokrotnie ubogacać się myślą i doświadczeniem nestora homiletów, którym stał się ks. Jan Twardy.

²⁰ *Dizionario di Omiletica*, red. M. Sodi, A.M. Triacca, Torino–Bergamo 1998.